

DOI 10.33099/2618-1614-2023-21-1-20-27

УДК 355.4

П. І. Нор,*кандидат технічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник науково-дослідного відділу, Центральний науково-дослідний інститут озброєння та військової техніки Збройних Сил України,***І. В. Борохвостов,***доктор технічних наук, старший науковий співробітник, головний науковий співробітник науково-дослідного управління, Центральний науково-дослідний інститут озброєння та військової техніки Збройних Сил України,***О. І. Соломицький,***доктор військових наук, старший науковий співробітник, начальник науково-дослідного відділу, Центральний науково-дослідний інститут Збройних Сил України*

Основні тенденції розвитку форм і способів ведення збройної боротьби

Проведений аналіз змін основних світових тенденцій розвитку та еволюції форм і способів ведення збройної боротьби антагоністичних суб'єктів за останні декілька десятиліть. Виокремлені й аргументовані п'ять таких основних загальносвітових тенденцій та підтверджена реалізація їх на прикладі війни в Україні й у збройних конфліктах інших країн. Метою статті є оновлення та приведення у відповідність до нових реалій сформульованих раніше в максимально концентрованому вигляді форм та способів ведення збройної боротьби як держав, так і недержавних суб'єктів.

Ключові слова: збройні конфлікти, гібридні війни, форми і способи ведення збройної боротьби.

Постановка проблеми. Перші десятиліття ХХІ ст. відзначилися великими за глибиною та масштабністю змінами в усіх галузях людської діяльності. Вони охопили економіку, політику, ідеологію, культуру, основні сфери науки й техніки. Не є винятком і воєнна справа, включно з її найважливішими складовими – воєнним мистецтвом і способами ведення бойових дій, розвитком військових технологій і засобів ведення збройної боротьби. На широту змін, навіть за значно менший період, вказується в останньому звіті провідної науково-технічної організації НАТО «Науково-технічні тренди 2023–2043» [1]. У цій фундаментальній публікації, над якою працювали понад п'ять тисяч науковців з різних країн світу, основна увага приділена розвитку впродовж наступних десятиліть майбутніх технологій, а також потенційному впливу їх на всі аспекти діяльності НАТО, зокрема й військові. Слід зазначити, що аналогічна робота проводиться фахівцями різних науково-дослідних та освітніх установ і в нашій країні. Окремі фрагменти одержаних результатів такої роботи і будуть наведені в даній статті.

У середовищі військових аналітиків різних країн питання розвитку форм і способів ведення воєнних дій постійно перебуває в центрі уваги. Аналіз його й узагальнення результатів досліджень проводяться на основі досвіду війн та збройних конфліктів останніх десятиліть у різних частинах світу, а також досвіду застосування Збройних Сил та інших військових формувань України на сході країни ще з березня 2014 р. На даний час наявний достатній для аналізу матеріал, набутий уже в процесі відбиття широкомасштабної військової агресії РФ проти України 2022–2023 рр.

При цьому слід зазначити, що триваюча російсько-українська війна за запеклістю, масштабністю, тривалістю і кількістю задіяних (опосередковано) країн не має прецедентів в історії після часів Другої світової війни, як мінімум, на європейському континенті. Деякі аналітики і політики, зокрема й керівники держав, відзначають велику загрозу її ескалації в третю, зовсім не «холодну», світову війну, в тому числі з використанням ядерної зброї. Тому детальний її аналіз, формування рекомендацій і висновків лише починаються, і на спрощеному, початковому рівні така спроба зроблена в даній публікації.

Знання тенденцій ведення збройної боротьби дає можливість підвищити достовірність прогнозу стосовно масштабу і характеру дій військ противника в майбутніх протистояннях. Це можна пояснити тим, що тенденція як філософська категорія визначає напрям розвитку будь-якого явища. Поява певних тенденцій у способах ведення збройної боротьби зумовлена насамперед впливом науково-технічного прогресу через новітні технології на розвиток озброєння і військової техніки (ОВТ), а також пов'язаних з ними формами та способами застосування збройних формувань у військових діях останніх десятиліть.

Тенденції розвитку збройної боротьби тісно пов'язані із ширшим поняттям – еволюцією самих війн і воєнних

конфліктів. У сучасній науково-військовій літературі класифікація війн і воєнних конфліктів лише за останні декілька десятиріч років зазнала значних змін у плані доповнення новими поняттями і визначеннями, тобто за період трохи більше двадцяти років кількість поколінь війн за всю історію людства зросла, на думку різних авторів, від чотирьох до семи поколінь [2–5]. Не вдаючись у деталі класифікації війн і воєнних конфліктів, у даній статті основну увагу приділимо аналізу основних тенденцій розвитку та трансформації форм і способів ведення збройної боротьби і взагалі протистояння держав у рамках війн нового (останнього) покоління.

Це зумовлено сучасним статусом України як неядерної держави, оскільки вона нині в результаті збройної агресії РФ стала реальним та активним учасником такої війни. При цьому слід зазначити, що на основі досвіду військових дій усіх складових сил безпеки та оборони України у 2022–2023 рр. присутні ознаки прояву як новітніх тенденцій розвитку форм і способів ведення збройної боротьби, так і війн попереднього покоління. Це зазвичай закономірно в перехідні періоди, яким і є, на наш погляд, даний час. Це підтверджується також інформацією з інших джерел [5].

Аналіз вітчизняних та закордонних публікацій з даного питання виявив їхню поширену закономірність – розвиток засобів збройної боротьби, тобто зразків ОВТ, ставиться в один ряд з іншими тенденціями розвитку форм і способів ведення збройної боротьби (зростанням динамічності й маневреності, розширенням складу учасників, сфер і масштабів збройної боротьби тощо) [6–9]. Автори статті дотримуються поглядів, що розвиток новітніх зразків ОВТ є не однією зі складових розвитку форм і способів збройної боротьби, а засобом їхньої реалізації. Практично всі розглянуті далі аспекти розвитку військової справи і взагалі способів протистояння держав реалізуються за допомогою матеріальних засобів їхньої реалізації, тобто наявними зразками, комплексами і системами ОВТ. Належна укомплектованість боездатними зразками ОВТ є необхідною, хоча й не достатньою умовою виконання будь-яким військовим підрозділом, частиною чи їхнім угрупованням поставленого бойового завдання.

Передбачивши раціональність такого підходу, фахівці Центрального науково-дослідного інституту озброєння та військової техніки Збройних Сил України (далі – Інституту), починаючи ще від середини 2000-х рр., розділили на дві складові й окремо провели аналіз загальних для всіх видів та родів військ світових тенденцій розвитку ОВТ і систематизованих тенденцій розвитку форм та способів ведення збройної боротьби. Зважаючи на тісний діалектичний взаємозв'язок між ними такий поділ для багатьох, можливо, не очевидний, але корисний не лише для фахівців з озброєння та військової техніки, а й для інших зацікавлених сторін. Результати даної роботи ще під час реалізації першої її ітерації понад 15 років тому знайшли відображення у звітах про

відповідні науково-дослідні роботи й у наступних публікаціях фахівців Інституту [10–12].

Досвід, набутий нашою країною, яка є безпосереднім учасником триваючого на даний час відкритого широкомасштабного збройного протистояння з РФ, попередній період цієї війни та досвід інших держав світу під час війн і конфліктів останніх десятиліть дають підстави оновити і привести у відповідність до нових реалій сформульовані раніше форми та способи ведення збройної боротьби, що і є **метою даної статті**. До речі, зміни, що відбулися майже за два десятиліття у визначенні та формулюванні цих понять, досить суттєві (на рівні близько 50%). Наприклад, твердження щодо зменшення ролі ядерної зброї в протистоянні держав або вихід на перший план боротьби з міжнародним тероризмом на даний час втратили свою першочергову актуальність.

Результати досліджень

Проблематика цих питань досить різноманітна й широка. Тому в даній статті основна увага приділена лише найважливішим загальносвітовим тенденціям розвитку форм і способів ведення збройної боротьби за останні декілька десятиліть, до яких слід віднести, на наш погляд, п'ять основних тенденцій їхнього розвитку (рис. 1). Ці тенденції не суперечать прийнятим академічним поглядам, а є, на нашу думку, їх концентрованим вираженням [5] з урахуванням поставленого завдання реструктуризації вказаних вище причинно-наслідкових зв'язків.

1. Еволюція традиційних війн і воєнних конфліктів у їхню гібридну форму. У вітчизняних та закордонних публікаціях переважають погляди, що саме поняття і термін «гібридна війна» сформувалось у середині 2000-х рр. в американських військових аналітиків уже на наявному на той час досвіді протистояння державних і недержавних антагоністичних суб'єктів [4, 5, 13]. Наступні десятиліття на основі досвіду конфліктів у Косово, Іраку, Лівії, Сирії та на південному сході України тільки підтвердили й розширили трактування поняття гібридної війни. На даний час спроба узагальнити різні визначення, що з'явилися для характеристики сучасних способів протистояння антагоністичних сторін, на державному і недержавному рівнях привела до домінування стосовно цих процесів терміна «гібридна війна».

З даним терміном тісно пов'язане досить нове поняття, також введене західними аналітиками, яке вже одержало офіційний статус – «сіра зона» [14]. Сам термін виник, найімовірніше, як проміжна фаза між поняттям війни й миру, тобто між «чорним» і «білим», і передбачає їхній симбіоз. Більшість західних аналітиків розглядає території так званої «сірої зони» як театр проведення гібридних війн у всіх формах їхньої реалізації і використовує цей термін, як правило, в політичних колах.

Нині в науковому середовищі як східного, так і західного напрямів відсутня єдина думка щодо трактування поняття гібридної війни. Деякі аналітики трактують таку війну як нову форму протистояння держав

Рис. 1. Загальносвітові тенденції розвитку форм та способів ведення збройної боротьби

і недержавних структур, яка прийшла на зміну традиційним класичним війнам та охоплює невійськову, військову (різних форм інтенсивності й легітимності) і поствійськову фази, при цьому з неов'язковою реалізацією всіх трьох її складових [4]. Інші аналітики трактують гібридну війну як окрему фазу ескалації конфлікту, яка передуює суто збройному протистоянню [15]. У даному разі неминучість ввійськових дій у випадку перемоги в такій війні однієї зі сторін втрачає сенс, і це, на наш погляд, досить часто реалізується, що можна підтвердити досвідом останніх десятиліть на прикладі так званих «кольорових» революцій. На наш погляд, розбіжності в таких трактуваннях мають суто теоретичний характер і не є темою даної публікації.

На основі досвіду нашої країни можна сказати, що в протистоянні з РФ Україна пройшла мирний етап гібридної війни, який почався ще із середини першого десятиліття нинішнього століття, після першого українського майдану і характеризувався поступовим використанням дедалі новіших методів гібридного впливу. Пройшла і другий, умовно кажучи, напіввоєнний етап (березень 2014 р. – лютий 2022 р.). При цьому невійськові методи лише посилювалися при паралельному веденні воєнних дій відносно низької інтенсивності й на обмеженому театрі воєнних дій. З початком відкритої широко-

масштабної збройної агресії РФ, тобто ведення традиційних широкомасштабних воєнних дій, інші гібридні методи не тільки продовжують використовуватись, а й розширюються. Таким чином, трактування поняття «гібридної війни» як нової форми протистояння сторін є, на наш погляд, більш прийнятною. Тобто припущення про гібридну війну не лише як про вид чи етап новітніх воєнних конфліктів, а й як про нову форму всебічного глобального протистояння антагоністичних сторін одержує додаткову аргументацію та підтримується багатьма аналітиками [4, 16].

Такі війни – це фактично перенесення основної ваги і в багатьох випадках вирішальної ролі в різних напрямках протистояння держав, квазідержав і недержавних організацій з військової сфери чи етапу протистояння в невійськовій чи напіввійськовій. Вони охоплюють досить широкий спектр протистоянь, крім суто військових протистоянь: протистояння насамперед в інформаційній сфері (військового та невійськового характеру), ідеологічній, дипломатичній, економічній, фінансовій, науково-технічній, віртуально-кібернетичній і ментально-психологічній сферах [4, 17, 18]. Раніше такі війни називали по-різному – інформаційна, асиметрична, безконтактна, тривимірна, когнітивна, проксі-війна тощо. На нашу думку, найприйнятнішим терміном для їхньої ідентифікації є найпоширеніший нині практично узагальнюючий термін «гібридна війна».

У попередніх публікаціях з даної тематики [10, 12] поняття гібридної війни було зведене лише до інформаційного протистояння з використанням новітніх на той час інформаційних технологій і стояло за значущістю не на пріоритетних позиціях. За останні десятиліття науково-технічний прогрес перетворив інформаційні технології на один з найперспективніших видів протистояння як у невійськовій, так і у військовій сферах.

Використання проти противника форм і методів гібридного протистояння не є чимось зовсім новим. Використання різних форм дезінформації та деморалізації противника, підризу його економічної бази почало використовуватися ще тисячі років тому. І це робилося через те, що протидіючі сторони в принципових конфліктах практично завжди використовували всі наявні в їхньому розпорядженні сили, засоби і способи боротьби, в тому числі асиметричної та непрямой дії. Роль гібридних методів ведення війни постійно зростала з розвитком сфери індустріалізації та інформатизації суспільства, а на даному етапі історичного розвитку почала виходити на перші позиції.

У більшості випадків така війна починається задовго до суто військової фази протистояння без оголошення війни відповідно до норм міжнародного права. На думку багатьох воєнних дослідників, у майбутньому такі конфлікти стануть вирішальними для створення сприятливих умов досягнення стратегічних цілей. При цьому якщо гібридні методи протистояння сторін можуть бути проведені без відкритого використання військової сили,

то традиційні класичні війни в сучасних умовах без використання гібридних методів уявити вже неможливо [16]. Попри підвищення ролі невійськових методів у принципових міждержавних протистояннях приблизно рівних противників чи коаліцій сторін головними залишаються заходи необхідного й достатнього використання військової сили на практично всіх етапах розвитку воєнно-політичної обстановки.

Новим феноменом у новітньому досвіді ведення гібридних війн виявилася ключова роль міжнародної спільноти на прикладі протидії відкритій російській агресії проти України. Спільна позиція щодо засудження дій агресора з боку переважної більшості країн ООН, передусім країн НАТО, ЄС, інших стратегічних партнерів України, широкомасштабна військово-технічна й фінансова допомога з їхнього боку стали одним з вирішальних факторів зриву планів агресора з фактичної ліквідації української державності та розширення впливу РФ у пострадянському просторі.

Для реалізації даної тенденції в частині невійськової її фази, як уявляється на даний час, реально не потрібне створення будь-яких принципово нових летальних зразків ОВТ, мабуть, крім новітніх, заснованих на нетрадиційних принципах дії. У розвитку даної тенденції вирішальну роль відіграє розвиток спеціальної техніки та інформаційних технологій, що мають можливість масового впливу не лише на населення, а й на особовий склад усіх збройних формувань держави і взагалі всіх сфер діяльності противника, проти якого ведеться гібридна війна.

2. Суттєве підвищення ролі і значущості сил спеціального призначення, а також різних недержавних військових формувань (приватних мілітарних компаній, націоналістичних, релігійних, терористичних та відверто кримінальних угруповань тощо), як правило, під прихованим неформальним керівництвом державних структур спеціального призначення.

Традиційні військові, напіввійськові, розвідувальні та деякі інші специфічні види діяльності, які раніше були прерогативою державних структур, переходять до рук приватних та інших недержавних структур. Бурхливий розвиток в останні десятиліття приватних військових компаній та подібних до них напівлегальних збройних формувань призвів до того, що за своїм потенціалом і бойовими можливостями вони перевищують збройні сили невеликих і навіть середніх держав світу. Тому не дивно, що такі збройні формування стають одним з найголовніших інструментів проведення напіввідкритого збройного етапу гібридних війн. Вони за рахунок щедрої матеріальної мотивації та професіоналізму, як правило, досягають потрібного результату і дають змогу де-факто приховати участь країни-агресора в конфлікті.

Цей факт, окрім досвіду воєнних конфліктів останніх десятиліть, має свіже реальне підтвердження і в Україні. На першому етапі збройного протистояння, від початку 2014 р. і до початку широкомасштабного вторгнення,

Росія застосовувала всі наявні види збройних формувань (приватні військові компанії, добровольчі «казачі» загони, формування так званих «народних міліцій» тощо), включно з регулярними підрозділами різних силових структур РФ. На початку ескалації конфлікту це робилося з приховуванням військових знаків розпізнавання з метою категорично заперечення на офіційному рівні участі останніх у бойових діях у Криму та на сході України. З початком широкомасштабної агресії РФ проти нашої країни, зважаючи на суттєве розширення масштабів застосування, противник навіть перестав заперечувати і приховувати участь нерегулярних збройних формувань і сил спеціального призначення у війні проти нашої держави. При цьому масштаби застосування збройних формувань, насамперед підрозділів регулярної армії, росгвардії, спецслужб РФ суттєво зросли і розширилися за рахунок використання сил авіації та військово-морського флоту.

Реалізації даної тенденції сприяла поява нових викликів і загроз національним інтересам нашої держави, як і інших країн. Як відмічено в [19], поряд із традиційним призначенням збройних сил – стримуванням і відбиттям агресії, постала необхідність застосування угруповань збройних сил для вирішення завдань із запобігання виникненню збройних конфліктів та їхньої нейтралізації, ведення боротьби з незаконними збройними формуваннями, проведення миротворчих та інших спеціальних операцій. На даний час для України в умовах відбиття широкомасштабної збройної агресії РФ інші завдання сил безпеки та оборони відходять на другий план.

Зазначене зумовлює істотну зміну завдань і структури самих збройних сил. У їхньому складі дедалі більшого значення набувають сили швидкого реагування та особливо сили спеціальних операцій (ССО). До збройних сил висувається подвійна вимога – бути готовим до ведення воєнних дій в умовах війн шостого покоління і водночас бути готовим до ведення бойових дій з незаконними збройними формуваннями.

На основі аналізу воєнних конфліктів сучасності в роботі [19] зроблений висновок щодо стійкої тенденції зростання ролі ССО в їхньому розв'язанні. «Західні аналітики ... розглядають їх як “третю силу” після ядерних і звичайних сил, що здатна не тільки впливати на хід збройної боротьби, але і визначати її результат. Тому в арміях провідних країн світу втілюється політика щодо збільшення чисельності, обсягів фінансування і рівня технічної оснащеності ССО» [19].

Тенденція розширення кола задіяних у конфліктах сторін за рахунок сил спеціального призначення, а також різних недержавних військових формувань є досить новою і в наших попередніх публікаціях [10, 12] була відсутня. Тенденція формує попит і сприяє розвитку спеціальних та специфічних зразків ОВТ, призначених для ССО та інших військових формувань, зокрема тих, які спеціалізуються на антитерористичній діяльності.

В останні десятиліття можна спостерігати випереджальний розвиток таких засобів ураження (протиборства), що, відповідно, і сприяє реалізації даної тенденції.

3. Розширення військового протиборства з традиційних (сухопутних, морських та повітряних) сфер застосування на космос, віртуальні (кібернетичний, ментальний простір) і когнітивні сфери.

Зміщення центру військових дій у повітряно-космічну сферу зумовлене збільшенням просторового характеру збройної боротьби, передусім у протистоянні будь-якої сторони з провідними у військовому сенсі країнами світу. Це дає змогу краще технологічно оснащеній стороні одержати оперативні-тактичні і стратегічні переваги над противником в оперативності й точності ракетних ударів, зменшити можливості щодо перехоплення таких засобів системами його ППО за рахунок використання новітніх гіперзвукових засобів ураження. Розширюються можливості здійснення не тільки послідовного, а й одночасного ураження об'єктів, що перебувають не лише на даному театрі воєнних дій, а й у тилу противника. Реалізується це за допомогою ракетного озброєння різних класів і способів базування, а також пілотованих та безпілотних літальних апаратів.

Яскравим прикладом реалізації даної тенденції може слугувати досвід триваючої широкомасштабної агресії РФ проти України з масовим використанням різних типів ракет і безпілотних літальних апаратів для ударів по об'єктах військової та цивільної інфраструктури. Лише за перший рік бойових дій кількість таких ударів, за даними представників Генерального штабу Збройних Сил України, перевершила 6000, що для такого виду ОВТ за такий період часу не має прецедентів після часів Другої світової війни [20].

У глобальнішому масштабі, а це практично рівень третьої світової війни, розширення військового протиборства в повітряно-космічній сфері, поряд з традиційним використанням і подальшим розвитком космічних систем (розвідки, зв'язку, навігації, управління), неминуче вийде на пряме бойове застосування космічних і нових аеробалістичних гіперзвукових апаратів як проти аналогічних цілей противника, так і його наземних цілей. Свідченням цього є інтенсивні науково-дослідні роботи з даної тематики, що вже тривалий час проводяться в багатьох країнах світу [21, 22].

Тенденція розширення військового протиборства на кіберпростір є досить новою, характерною для війн останнього покоління і реалізується завдяки подальшому розвитку новітніх традиційних зразків ОВТ, спеціальної техніки і нових інформаційних технологій та їхнього цільового використання. У попередніх публікаціях вона, зі зрозумілих причин, не фігурувала й не розглядалася.

У передових у військовому сенсі країнах світу вже створені, а в інших країнах в оборонних структурах створюються спеціальні підрозділи, завданням яких є ведення операцій у кіберпросторі – як оборонного, для захисту

власних інформаційних мереж від хакерських атак противника, так і наступального характеру, тобто впливу на мережу управління військовою, економічною, політичною, соціальною та іншими сферами людської діяльності. Ще у 2016 р. на Варшавському саміті НАТО офіційно визначила кіберпростір як нову операційну зону ведення війни [23, 24]. Аналогічні заходи були продовжені й надалі.

Як показує досвід протистоянь і практика сучасних конфліктів з розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, а відповідно, і протистояння в кіберпросторі, його руйнівний характер збільшується і досягає якісно нового рівня, який уже стає зіставним зі зброєю масового ураження. Використання кіберпростору в протистоянні з противником можливе на будь-якому етапі сучасних війн і збройних конфліктів – невійськових, напіввійськових і відверто військових. Практично єдине обмеження для використання технологій кіберпротиборства – це протистояння з апіорі технологічно слабким противником, наприклад остання операція збройних формувань НАТО проти афганських сил спротиву.

Когнітивні технології, засновані на комплексному використанні нано-біо-генно-нейро- та інших технологій за максимальної комп'ютеризації процесів, що суттєво посилює їхній синергетичний вплив, а відповідно, й ефективність. Останнім часом вони одержали бурхливий розвиток, у тому числі й у військовій сфері. Однією з перспективних галузей реалізації є впровадження новітніх комп'ютерних засобів інтерфейсу в системі «людина-машина» в новітні системи ОВТ. У наших попередніх публікаціях [10, 12] з огляду на свою новизну ця тенденція була відсутня.

Україна вибудовує свою кібербезпеку за напрямками захисту комп'ютерних мереж та протидії кіберзлочинності за зразком ЄС, а зміцнення кібероборони – як у країнах НАТО, й активно співпрацює із цими організаціями. Ефективність заходів з кібербезпеки в Україні була підтверджена у 2018 р. під час нейтралізації впливу однієї з найнебезпечніших атак, коли вітчизняні спеціалісти змогли заблокувати близько 400 кібератак хакерів [24].

4. Перехід на технології ведення мережових, безконтактних військових дій практично без безпосередньої участі людини. Це тенденція, яка з'явилася наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. і реалізується завдяки впровадженню сучасних методів інформатизації, комп'ютеризації та нових цифрових засобів зв'язку, а також комп'ютеризації на рівні мініатюрних електронних чипів, котрі є складовими новітніх зразків ОВТ. Автоматизація, роботизація та використання елементів штучного інтелекту в сучасних і новітніх засобах збройної боротьби максимально витісняє участь людини безпосередньо в бойових діях. Тенденція переходу на технології ведення мережових, безконтактних військових дій дещо в іншій інтерпретації, розглядалась і раніше в попередніх наших публікаціях [10, 12].

Мережеві війни, засновані на відносно новому характері управління бойовими діями, поки що доступні лише небагатьом найбільш розвиненим країнам. Основним їхнім принципом є об'єднання всіх джерел надходження інформації в єдину мережу на основі автоматизованої системи управління та доведення повної картини бойових дій до всіх учасників війни. У єдину мережу об'єднуються всі можливі джерела надходження інформації, починаючи від нашої камери окремого солдата, завершуючи окремими засобами радіолокаційної та космічної розвідки.

По суті це онлайн карта бойових дій, яка містить усю інформацію стосовно бойового, технічного, тилового та медичного забезпечення, позиції військ і маршрутів пересування, залишків ресурсів та можливості їх найшвидшого поповнення. Наявність інформації в режимі реального часу дає змогу командирам приймати виважені та швидкі рішення, що стає запорукою якісного виконання бойових завдань [25].

На даний час ця тенденція може бути успішно реалізована тільки провідними країнами світу у війнах і військових конфліктах за відсутності з боку противника симетричної протидії, тобто в протистоянні зі слабшим противником. У разі бойових дій рівних противників прояв даної тенденції менший. Яскравим прикладом може бути російсько-український конфлікт, у якому, особливо на етапі відкритої широкомасштабної агресії РФ, елементи даної тенденції проявляються меншою мірою, хоча вони є. Це реалізується за рахунок широкого використання безпілотних літальних апаратів різного призначення та сфери використання. Хоча говорити про зменшення безпосередньої участі людини в бойових діях на досвіді даної війни передчасно.

Для тенденції характерне насичення військ високоточною зброєю та роботизованими комплексами різних типів, створення системи управління полем бою, одночасне створення розвинутої системи інформаційного забезпечення (розвідки, фоноцільового, топогеодезичного та навігаційного забезпечення, автоматизованих систем управління, зв'язку тощо), що забезпечують застосування високоточної зброї та роботів усіх видів базування – все це і становить технічну основу переходу до мережевих війн. Другим аспектом інтелектуалізації форм і способів ведення збройної боротьби є введення елементів (технологій) штучного інтелекту в новітні зразки ОВТ і впровадження новітніх комп'ютерних засобів інтерфейсу в системі «людино-машина», в майбутньому – на рівні імплементації в людський мозок елементів штучного інтелекту – так званих електронних чипів. Це дає змогу суттєво розширити можливості як людини-оператора, так і самої «людино-машинної» системи.

Можливості новітніх зразків ОВТ, створених на основі штучного інтелекту та зброї на нетрадиційних принципах, у XXI ст. неухильно підвищуватимуться, і в перспективі їхнє масоване застосування дасть можливість домогтися результатів, порівнянних з показниками бойової

ефективності ядерної зброї, але без катастрофічних наслідків для мирного населення та об'єктів забезпечення його життєдіяльності. Ця тенденція в розвитку звичайних (неядерних) засобів збройної боротьби здатна суттєво вплинути на її характер уже в першій половині нинішнього століття.

5. Підвищення ролі динамічності дій та маневреності військ (сил) на розрізнених і різномасштабних напрямках. Ця тенденція традиційно актуальна практично для всіх поколінь війн, але одержала новий імпульс за рахунок розвитку нових зразків ОВТ, призначених для переміщення військ у всіх сферах, їхнього використання і створення нових високошвидкісних засобів ураження.

Досвід останніх локальних війн та збройних конфліктів свідчить, що без швидкоплинних динамічних дій та маневреності військ (сил) на розрізнених напрямках дій із широким застосуванням сил швидкого реагування, аеромобільних військ і військ спеціального призначення, а останнім часом і приватних військових компаній немислимо досягти успіху під час проведення військових чи інших спеціальних (напіввійськових) операцій. Як бачимо, реалізація даної тенденції тісно пов'язана з другою розглянутою в даній статті тенденцією.

Змінюються часові параметри, тобто зростає динамічність, збройної боротьби. Це проявляється, по-перше, у скороченні часу на підготовку до бойових дій завдяки використанню мобільних сил, сил негайного реагування, здатних вирішувати завдання без попереднього відомобілювання та можливостей з їхнього мобільного переміщення до місця використання. По-друге, зростає швидкоплинність бойових дій, зумовлена швидкістю збирання, обробки та використання інформації щодо противника та своїх військ у реальному або близькому до реального масштабі часу, тобто використанням технологій мережевих способів ведення війни, а також застосуванням гіперзвукових засобів ураження. По-третє, змінюються погляди на нагальну необхідність досягнення результатів воєнної кампанії за мінімально можливий час і таким чином мінімізації вкладених в кампанію ресурсів. Таким чином, дана тенденція також тісно пов'язана із четвертою розглянутою тенденцією.

Відбувається подальше зближення способів дій військ у наступі та обороні. У разі широкомасштабних бойових дій приблизно рівних за силою противників на першому етапі як в обороні, так і в наступі переважатимуть мобільні дії військ на широкому фронті, зі слабо прикритими ділянками чи відкритими флангами. При цьому основними способами розгрому противника стануть випереджувальні вогневі та радіоелектронні удари під час самостійних етапів вогневого протистояння сторін, глибокі охоплення та обхід наземних угруповань противника з подальшим нанесенням узгоджених ударів по ньому з фронту, флангів і тилу. У разі переходу протистояння в позиційну фазу дана тенденція суттєво втрачає свій вплив, що підтверджено досвідом протидії широкомасштабній збройній агресії РФ проти України.

Під час збройних конфліктів різних за силою сторін тенденція проявляється у вигляді широкого використання мобільних автономних угруповань військ, як правило, різного способу комплектування (наприклад батальйонних тактичних груп), що діють у єдиному розвідувально-інформаційному просторі і використовують нові технології військового та цивільного призначення. Звісно, що цими технологіями володіє, як правило, сильніша сторона, що надає їй суттєву перевагу над противником, як свідчить досвід, наприклад, війни в Сирії.

Висновки

Таким чином, у статті проведений аналіз трансформації впродовж останніх десятиліть основних світових тенденцій розвитку способів ведення збройної боротьби на рівні як держав, так і недержавних антагоністичних суб'єктів, та наведені їхні характерні риси і приклади реалізації. Виокремлені й аргументовані п'ять основних тенденцій їхнього розвитку з наведенням прикладів їхньої реалізації в Україні:

- еволюція традиційних війн і військових конфліктів у їхню гібридну форму;
- суттєве підвищення ролі і значущості сил спеціального призначення, а також різних недержавних військових формувань;
- розширення військового протистояння з традиційних сфер застосування на космос, віртуальні і когнітивні сфери;
- перехід на технології ведення мережових, безконтактних військових дій;
- підвищення ролі динамічності дій та маневреності військ (сил) на розрізаних і різномасштабних напрямках.

Зроблена спроба відокремити тенденції розвитку способів ведення збройної боротьби від тенденцій розвитку засобів їхнього ведення, тобто озброєння та військової техніки як засобу їхньої реалізації. Це зроблено для реструктуризації причинно-наслідкових зв'язків за даним питанням.

У подальшому за даною тематикою плануються публікації, присвячені загальним тенденціям розвитку ОВТ провідних країн світу, встановленню їхніх взаємозв'язків з розглянутими в даній статті тенденціями розвитку способів ведення збройної боротьби та їхнього можливого впливу на розвиток Збройних Сил та інших військових формувань України.

Перелік літератури

1. Science & Technology Trends 2023–2043. Across the Physical, Biological, and Information Domains [Електронний ресурс] // NATO Science & Technology Organization. NATO Chief Scientist's Reports and Advice Documents. – Режим доступу : <https://www.sto.nato.int/Pages/NATO-Chief-Scientist-Reports.aspx>.
2. Lind W. S. 4th generation warfare handbook / W. S. Lind, G. A. Thiele. – Kouvola : Castalia House, 2015. – 126 p.

3. Слипченко В. И. Войны шестого поколения. Оружие и военное искусство будущего / В. И. Слипченко. – М. : Вече, 2002. – 384 с.

4. Світова гібридна війна: український фронт [Електронний ресурс] : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна ; Національний інститут стратегічних досліджень. – К. : НІСД, 2017. – 496 с. – Режим доступу : <https://niss.gov.ua/publikacii/monografii/svitova-gibridna-viyna-ukrainskiy-front-monografiya>.

5. Основи стратегії національної безпеки та оборони держави : підруч. / [О. П. Дузь-Крятченко, Ю. В. Пунда, В. П. Грищенко та ін.] ; за заг. ред. В. М. Телелима. – 3-е вид., перероб. і доп. – К. : НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2015. – 620 с.

6. Coker C. Still «the human thing»? Technology, human agency and the future of war / C. Coker [Електронний ресурс] // International Relations. – 2018. – Vol. 32, issue 1. – P. 23–38. – Режим доступу : <https://doi.org/10.1177/0047117818754640>.

7. Fighting Shadows in the Dark. Understanding and Countering Coercion in Cyberspace [Електронний ресурс] / Q. E. Hodgson, L. Ma, K. Marcinek, K. Schwindt. – Santa Monica, RAND Corporation, 2019. – xiv, 42 p. – Режим доступу : <https://doi.org/10.7249/RR2961>.

8. Тенденції розвитку форм і способів збройної боротьби у сучасних локальних війнах і збройних конфліктах : монографія / П. П. Ткачук, С. П. Мосов, О. П. Красюк та ін. ; за заг. ред. Г. П. Воробйова. – Львів : НАСВ, 2015. – 90 с.

9. Галака О. М. Основні тенденції розвитку та ймовірні форми воєн і збройних конфліктів майбутнього / О. М. Галака, О. А. Ільяшов, Ю. М. Павлюк // Наука і оборона. – 2007. – № 4. – С. 10–15.

10. Нор П. І. Основні світові тенденції розвитку озброєння та військової техніки та їх взаємозв'язок з сучасними формами і способами ведення збройної боротьби / П. І. Нор, О. Д. Мельник, В. А. Єфіменко // Зб. наук. праць ЦНДІ ОВТ ЗСУ. – 2006. – Вип. 16. – С. 90–99.

11. Тенденции развития вооружения и военной техники и их взаимосвязь с современными формами и способами ведения вооруженной борьбы / А. В. Василенко, С. В. Лапицкий, П. І. Нор та ін. // Артиллерийское и стрелковое вооружение. – 2007. – № 3 (24). – С. 8–11.

12. Василенко О. В. Взаємозв'язок світових тенденцій розвитку озброєння та військової техніки і форм та способів ведення збройної боротьби / О. В. Василенко, П. І. Нор, В. А. Єфіменко // Стратегічна панорама. – 2009. – № 4. – С. 119–127.

13. Сегеда С. П. Гібридна війна Росії проти України: історичний вимір [Електронний ресурс] / С. П. Сегеда, В. П. Шевчук // Наука і оборона. – 2019. – № 1. – С. 31–35. – Режим доступу : <https://doi.org/10.33099/2618-1614-2019-6-1-31-35>.

14. Interim National Security Strategic Guidance [Електронний ресурс] : March 2021 // The White House. – Режим доступу : <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2021/03/NSC-1v2.pdf>.

15. Власюк О. С. Кремлівська агресія проти України: роздуми в контексті війни : монографія / О. С. Власюк, С. В. Кононенко. – К. : НІСД, 2017. – 304 с.

16. Лобко М. М. Об'єднана операція як основна форма відсічі збройній агресії «гібридного» типу [Електронний ресурс] // Наука і оборона. – 2021. – № 2. – С. 24–33. – Режим доступу : <https://doi.org/10.33099/2618-1614-2021-15-2-24-33>.

17. MCDC Countering Hybrid Warfare Project: Understanding Hybrid Warfare [Електронний ресурс] // GOV.UK. Defence and armed forces. – Режим доступу : <https://www.gov>.

uk/government/publications/countering-hybrid-warfare-project-understanding-hybrid-warfare.

18. *Бартош А. А.* Туман гибридной войны. Неопределенности и риски конфликтов XXI века / А. А. Бартош. – М. : Горячая линия – Телеком, 2019. – 324 с.

19. *Ілляшов О. А.* Тенденції розвитку збройної боротьби у війнах четвертого – шостого покоління / О. А. Ілляшов // Наука і оборона. – 2009. – № 3. – С. 43–48.

20. *Руда О.* Скільки ракет за рік Росія випустила по Україні: в ЗСУ відповіли [Електронний ресурс] / О. Руда // ТСН. – Режим доступу : <https://tsn.ua/ukrayina/skilki-raket-za-rik-rosiya-vipustila-po-ukrayini-v-zsu-vidpovili-2271310.html>.

21. *Tirpak J. A.* The Great Hypersonic Race [Електронний ресурс] : June 27, 2018 / J. A. Tirpak // Air & Space Forces Magazine. – Режим доступу : <https://www.airforcemag.com/article/the-great-hypersonic-race>.

22. *Mizokami K.* Russia's New Hypersonic Weapon Flies at Mach 27 [Електронний ресурс] : Dec. 30, 2019 / K. Mizokami //

Popular Mechanics. – Режим доступу : <https://www.popularmechanics.com/military/weapons/a30346798/russia-new-hypersonic-weapon-mach-27>.

23. Заява за результатами саміту у Варшаві [Електронний ресурс] : 9 липня 2016 р. // НАТО. – Режим доступу : https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm?selectedLocale=uk.

24. Співробітництво Україна – ЄС – НАТО з протидії гібридним загрозам у кіберсфері [Електронний ресурс] : 26.03.2019 // Центр глобалістики «Стратегія XXI». – Режим доступу : <https://geostrategy.org.ua/analytika/analychna-zapyska/spivrobitnytvo-ukrayina-yes-nato-z-protydiyi-gibrydnym-zagrozm-u-kiber-sferi>.

25. *Kupchyn A.* The war of the future as a strategic guideline for the forming the critical technologies list / A. Kupchyn, V. Dykhanovskyi, Y. Kolotukhin // Social development & Security. – 2020. – Vol. 10, № 1. – P. 9–17.